

De Woluwe- vallei

BRUSSELS INSTITUUT VOOR MILIEUBEHEER

Brussels Instituut voor Milieubeheer

Dienst Info-Leefmilieu

Gulledelle 100

1200 Brussel

Tel.: 02 775 75 75

e-mail: info@ibgebim.be

<http://www.ibgebim.be>

Gedrukt met plantaardige inkt op gerecycleerd papier

Wettelijk depot: D/5762/2002/09

Verant. Uitg. : J.-P. Hannequart & E. Schamp, Gulledelle 100 – 1200 Brussel

Conceptie, realisatie : Label

Leescomité : M. Gryseels, J.-C. Prignon, S. Kempeneers, M. Desager en T. Penxten.

Foto's cover: X. Claes, R. Verlinde, BIM, F. Renard

De Woluwevallei

Van alle rivieren die door Brussel stromen, is de Woluwe zeker een van de meest belangwekkende. Aanvankelijk stromend door een bosrijke en drassige omgeving, verwelkomt zij langs haar oevers achtereenvolgens een heel scala van menselijke activiteiten: boerderijen, molens, kleine ondernemingen, maar ook kastelen, kloosters, privé-woningen, landschapsparken,... Daarnaast heeft de Woluwe het tracé bepaald van de belangrijkste verkeersaders die thans de stad doorkruisen.

Nochtans heeft de rivier gedurende lange tijd een zware tol betaald aan de stadsontwikkeling: als gevolg van een weinig doordachte urbanisatie werd ze gekanaliseerd, overweld en rechtgetrokken of werd haar loop onderbroken. Sinds enkele jaren is ze nochtans het voorwerp van ingrijpende herstelplannen. Eén van de resultaten van die inspanningen is dat een gedeelte van de rivier dat al tientallen jaren overweld was, thans opnieuw in de open lucht stroomt!

Ondanks de kwalijke gevolgen van de verstedelijking hebben de parken en vijvers langs de Woluwe in de loop der jaren opmerkelijke ecologische kenmerken behouden.

Vooreerst is de rivier vrij proper gebleven dankzij het feit dat ze enkel water van de bron en regenwater opvangt, afvalwater wordt afzonderlijk verzameld.

De fauna en flora van de Woluwe hebben bijgevolg een niet te verwaarlozen belang. Toen in het begin van de 20ste eeuw landschapsparken aangelegd werden, bleef de natuurlijke vegetatie ook goed bewaard, in het bijzonder rond de talrijke vijvers die de loop afbakenen.

Tot slot is het noord-zuid georiënteerde Woluwedal met zijn snoer van vijvers een door-gangsroute voor trekvogels, die op die manier langs de oostkant om de hoofdstad heen vliegen.

Vandaag kan men van een groot deel van de Woluwevallei genieten, ofwel tijdens een bezoek aan een van de talrijke, voor het publiek toegankelijke parken, ofwel tijdens een tochtje langs de aangelegde wandelpaden, zoals de route die de oude spoorlijn Brussel-Tervuren volgt. In deze brochure geven wij u de kans om van dichtbij kennis te maken met de geschiedenis en de huidige toestand van deze rivier die deel uitmaakt van het hoofdstedelijk erfgoed.

Eerste ontdekking: de loop van de Woluwe in Brussel

De Woluwe vloeit over een afstand van 21 kilometer (waarvan 9 kilometer in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) tussen het Zoniënwoud, ten zuiden van Brussel, waar ze ontspringt, tot Vilvoorde, waar ze in de Zenne stroomt, waarvan ze de grootste zijrivier is. De rivier doorkruist dus het volledige oostelijke deel van Brussel, doorheen de gemeenten Watermaal-Bosvoorde, Oudergem, Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Lambrechts-Woluwe.

Bronnen

De bronnen: in het Zoniënwoud

Drie kleine waterlopen vloeien samen aan de rand van het Zoniënwoud en geven ontstaan aan de Woluwe: de Vuilbeek, het Karregat en de Zwanewijdebeek. Vroeger stroomden die waterlopen meestal door vijvers, die intussen vaak tot moeras zijn geëvolueerd. Zo werden de twee sterk dichtgeslibde vijvers in de Vuilbeek-

vallei enkele jaren terug door ruimingwerken in hun oorspronkelijke staat hersteld.

Het Tournay-Solvaypark

Tal van bronnen en de waterloop van de Verdrongen Kinderen zorgen voor de wateraanvoer naar de vijvers van het Tournay-Solvaypark. De vijvers worden afgezoomd met weiland waar meer dan 120 soorten grasachtigen werden geregistreerd. De oever van de kleine vijver is bedekt met Groot hoefblad, waarvan de enorme bladeren aan rabarber doen denken.

De Vijver van Bosvoorde: het begin van de stedelijke loop

De drie beken die de bovenloop vormen, vloeien in de grote "Vijver van Bosvoorde", ook "Molenvijver" genoemd. Voorbij die vijver begint het eigenlijke traject van de Woluwe in de stad,

Vijver van Bosvoorde

Zoniënwoud

nu eens in de open lucht, dan weer ondergronds. Zowel voor de fauna als voor de flora is deze vijver één van de meest waardevolle vijvers in de vallei.

Het park en de vijvers van de Leybeek

In het park van de Leybeek bevinden zich enkele zeldzame plantensoorten, afkomstig uit Europa, Noord-Amerika en Azië, die slechts zelden in onze parken geplant worden.

Het Ten Reukenpark en het Senypark

De Woluwe, overweldigd bij het uitvloeien van de Vijver van Bosvoorde, komt opnieuw aan de oppervlakte langs de Vorstlaan en stroomt, na enkele private domeinen en groene ruimten doorkruist te hebben, door het Ten Reukenpark en het Senypark. Beide parken werden ontworpen in de 19de eeuw tijdens de aanleg van de Vorstlaan. Indertijd waren er de verffabriek Seny en een stokerij gevestigd.

De Watermaalbeek en het Reigerbospark

Vroeger voerde ook de Watermaalbeek water aan langs de linkerkant, maar jammer genoeg werd deze beek inmiddels aangesloten op een collector voor afvalwater. Een deel van deze waterloop en een aantal vijvers ontdekt men in het gewestelijke Reigersbospark.

Reigerbospark

De vijver van het Ten Reukenpark is zeer bijzonder: er komen meerdere soorten vleermuizen voor, die er op warme zomeravonden op insecten jagen. Bovendien is het water van de Woluwe op die plek eveneens rijk aan waterplanten en vissen (rivierbaars, stekelbaars, voorn). Ook kan men er verschillende soorten watervogels observeren: wilde eend, blauwe reiger, kuifeend, fuut, meerkoet, ...

Tournay-Solvaypark

Rood Kloosterbeek en Rood Kloosterabdij

De gedeeltelijk overwelfde Woluwe vangt op de rechteroever het water op van de Rood Kloosterbeek, ter hoogte van het Bergojepark. Het systeem van de Rood Kloosterbeek omvat vijf vijvers. De Rood Kloosterabdij is een klein klooster dat omstreeks 1359 werd opgetrokken en dat in de loop der tijden tot bloei kwam. Nadat het tijdens het bewind van Jozef II werd gesloten, raakte het domein onderhevig aan verval. Vooraleer de Staat het domein in 1910 verwierf werd het door een aantal ambachtslui bewoond. In 1959 werd het beschermd. De vallei en de aangrenzende beboste hellingen van het Rood Klooster, evenals de vallei van de Grote Flossen wat verder naar het oosten, werden in 1992 uitgeroepen tot natuureservaat.

Hertoginnendal

De Woluwe komt opnieuw bovengronds net voor het park van Hertoginnendal en stroomt

© X. Claes

De vallei van het Rood Klooster en zijn vijvers, gelegen langs de oostkant van het Zoniënwoud, zijn vanuit landschappelijk en biologisch oogpunt van groot belang. Zo zijn de vijvers belangrijke voortplantingsgebieden voor de bruine kikker, de gewone pad en diverse soorten watersalamanders. De ijsvogel broedt er. Op de hellingen groeit een opmerkelijk kalkminnende bosflora.

vervolgens door het domein waar ze het water van de vijver opvangt.

© BIM - M. Griseels

Het domein van Hertoginnendal bevat mooi bewaarde bosgedeelten met een rijke voorjaarsflora, zoals de bosanemoon, het lelietje-van-dalen, dalkruid. De grote vijver is een

pleisterplaats voor heel wat, soms zeldzame, vogels: het is één van de enige broedplaatsen van de dodaars in Brussel en nogal wat aalscholvers verblijven er regelmatig.

Het Bergojepark

Dit park, aangelegd in het dal van de Rood Kloosterbeek die hier bovengronds stroomt, omvat een kleine vijver omringd door soortenrijke, moerassige oevervegetaties. Dikke eiken, groeiend op de fraai beboste helling herinneren eraan dat dit park vroeger deel uitmaakte van het Zoniënwoud. Bovenaan het talud prijken eveneens enkele indrukwekkende tamme

Bergojepark

Mellaertsvijvers

kastanjabomen en mooie voorjaarsflora zoals de bosanemoon en de boshyacint.

Het Park van de Mellaertsvijvers en het Parmentierpark

Vervolgens stroomt de rivier weg bij het Park van de Mellaertsvijvers en het Parmentierpark, beide aangelegd in het begin van de 20ste eeuw. Naast een aantal vijvers vinden we in deze parken zones

met afwisselend groepjes bomen, grasperken en drassige, bronrijke graslanden. Het Parmentierpark heeft ook enkele opmerkelijk mooie taluds die met margrietten zijn begroeid. Momenteel komt het water van beide parkvijvers nog terecht in de riool, maar het B.I.M. onderzoekt de mogelijkheid om het propere water opnieuw in de Woluwe te laten vloeien.

*Deze twee groene ruimten worden beheerd op een "gedifferentieerde" manier en sommige gedeelten worden ecologisch beheerd. Zo worden de bronrijke graslanden langsheen de **Mellaertsvijvers** slechts één keer per jaar gemaaid. De droge graslanden van het **Parmentierpark** worden twee keer per jaar gemaaid, in het begin van de zomer en in de herfst. Dankzij dat ecologisch beheer zijn de graslanden er veel bloemrijker, met bv. kruipend zenegroen en de pinksterbloem in de natte graslanden van het Mellaertspark en de margriet en het knooppkruid op de schrale taluds van het Parmentierpark.*

Woluwepark

Het Woluwepark

Vervolgens stroomt de rivier door het lagere deel van het bijna 70 ha grote Woluwepark. Het Woluwepark maakt deel uit van het bekken van de Bemelbeek, een zijrivier van de Woluwe. Tot op het einde van de 19de eeuw was het nog een landelijk gebied met enkele groepjes bomen, overblijfselen van het Zoniënwoud. Rond de eeuwwisseling (19de–20ste eeuw) werd het in opdracht van Leopold II aangelegd in Engelse landschapsstijl. Het reliëf werd op een zodanig schitterende wijze aangepast en gewijzigd dat het huidige parklandschap met zijn dalen volkomen natuurlijk lijkt.

Het Ter Bronnenpark

Het Ter Bronnenpark werd omstreeks 1900 aangelegd op de oostkant van het dal. Voorheen behoorde het toe aan de familie Solvay. Oude kaarten bevestigen de voorheen moerassige aard van de plek. Vanaf hier werd de vroeger overwelfde Woluwe onlangs opnieuw bovengronds gebracht. Over een afstand van enkele honderden meters kan men een nieuw aangelegd pad naast de rivier volgen.

Naast sierplanten en exotische soorten, zoals de opmerkelijke reuzensequoia, die aangeplant werden bij de aanleg van het park, heeft zich in sommige bosmassieven spontaan een wilde kruid- en struiklaag ontwikkeld. Het bosbeheer ziet erop toe dat die spontane dynamiek behouden blijft, in de zin van natuurlijke uitzaaiing, het laten liggen van dood hout en het behoud van oude, holle bomen. De oevervegetaties en de natte graslanden rond de vijvers en een deel van de gazons worden ecologisch beheerd waardoor de biodiversiteit is toegenomen.

Het Maloupark

In het Maloupark stroomt de Woluwe rechtstreeks in de vijver. Dit park, vooral gekend voor zijn 18de-eeuwse kasteel, is gelegen op de moerasgrond en de zanderige hellingen van het Struybeekdal. De Struybeek is een zijrivier van de rechteroever van de Woluwe. In dat dal vindt men het typische, zeer natte wilgen- en elzenbroek. Niet ver daarvandaan bevindt zich de beschermde Lindekemalemolen, waarvan de oorsprong teruggaat tot de 12de eeuw. In de vorige eeuw telde Brussel zelfs nog 90

molens! Vervolgens stroomt de Woluwe doorheen het park van het “Slot” en enkele braakliggende, verwilderde terreinen met een beboste ruigtevegetatie.

Lindekemalemolen

Hof ter Musschen

Net op de grens van het Gewest getuigt Hof ter Musschen, een voormalige boerderij, van de landbouwactiviteit die zich eeuwenlang ontwikkeld heeft in het Woluwedal. De bewoners teelden graangewassen en fokten vee op de vette weiden langs de rivier. De drassige hooilanden werden gemaaid voor veevoer. Thans is dit halfnatuurlijk gebied van voormalige wei- en hooilanden één van de rijkste en biologisch meest gevarieerde van het Gewest. Het beheer als natuurgebied wordt verzekerd door de natuurereniging Milieu Commissie Oost-Brussel (MOB) met de logistieke en technische steun van het BIM.

*De vijver van het **Ter Bronnenpark** krijgt water van talrijke bronnen en kwelzones. De prachtige vijver valt vooral op door zijn weelderige vegetatie van gele plomp, zijn natuurlijke oevers en een fraai rietland dat beschermd wordt door het statuut van natuurreservaat. Vaste bezoekers zijn de kleine karekiet en de waterral.*

*De gronden rond **Hof ter Musschen** bestaan uit bloemrijke, zeer drassige hooilanden die tal van soorten herbergen die kenmerkend zijn voor de aanslibbingvlakten van het Zennebekken. Traditionele landschapselementen zoals knotwilgenrijen, hoogstamboomgaarden, heggen, kleine bosjes,... dragen ook nog bij tot de biologische rijkdom.*

Een vrijwel ongeschonden landschap opgenomen in de stad: een wonder?

Men merkt het al wandelend langs de talrijke vijvers, doorheen de landschapsparken of natuurgebieden, al luisterend naar de nestelende vogels of op ontdekking langs de grote verscheidenheid aan plantensoorten... Men kan de Woluwevallei bijna beschouwen als een wonder in de grote stad. Natuurlijk zijn er verklaringen voor deze toestand. We geven er hier enkele.

Een waterloop die voor een groot deel ontsnapt aan bevuilding door afvalwater

De Woluwe is inderdaad de enige rivier waarvan de fysieke voortzetting behouden bleef en waarin hoofdzakelijk 'zuiver' water stroomt, anders gezegd: bron- en regenwater. Natuurlijk kan men de rivier niet beschermen tegen de vervuiling in het regenwater of in de afvloeiingen. Maar dat is niet te vergelijken met de massale lozing van afvalwater zoals in de Zenne gebeurt. De reden voor die gunstige uitzondering ligt in de beslissing om eertijds een parallelle collector voor afvalwater te plaatsen.

Een latere en minder compacte verstedelijking

Gelegen aan de rand van het Zoniënwoud, ten oosten van de stad, heeft de Woluwe gedurende lange tijd kunnen profiteren van een excentrische ligging ten opzichte van de belangrijkste Brusselse stadsontwikkelingen. Op het einde van de 19de eeuw werden de gemeenten in het dal nog beschouwd als dorpen en de plek was het doel van uitstapjes voor de Brusselaars. Die aantrekkingskracht, die toen nog niet 'toeristisch' werd genoemd, bracht welgestelde families ertoe om er hun woning of landhuis te bouwen. De indrukwekkende afmetingen van die eigendommen waren een

Landhuizen

Groene wijken

Woluwepark

belangrijke factor in de bescherming van de vallei tegen een te compacte verstedelijking.

De trend van de Engelse landschapsarchitectuur

Naar aanleiding van de ingrijpende stadsplanning van dat deel van Brussel vroeg koning Leopold II de Franse landschapsarchitect Lainé om een groot park te ontwerpen: het latere Woluwepark. Lainé

demonstreerde zijn talent in een genuanceerd landschapsontwerp met veel waterpartijen. Hij volgde daarbij de trend van de Engelse tuinaanleg, die men terugvindt in de meeste openbare parken en privé-tuinen van de Woluwevallei.

Het optreden van de overheid

Sinds het einde van de jaren 1980 heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aanzienlijke middelen vrijgemaakt om het milieu in de stedelijke omgeving te beschermen, dit in samenwerking met het Brussels Instituut voor Milieubeheer (B.I.M.). De gebruikte hulpmiddelen zijn veelvuldig. We vermelden bijvoorbeeld de toekenning van beschermingsstatuten, de aankoop van gronden met het oog op het behoud ervan of voor de aanleg van openbare groenvoorzieningen, de verjonging en het opknappen van heel wat parken, het aan de oppervlakte brengen van delen van waterlopen, de ontwikkeling van een groen en blauw netwerk in de stad... Dat alles gaf aanleiding tot een context waarin de natuurlijke rijkdommen van het Woluwedal, die in de jaren 1970 ernstig bedreigd werden, uiteindelijk voor een groot deel behouden konden blijven en beter ontsloten werden.

Wat is de Engelse landschapsstijl?

Historisch gezien werden tuinen eerst ontworpen om de controle van de mens over de natuur uit te drukken. Volgens de klassieke 'Franse' visie verwerkte de tuin dezelfde architecturale principes als het huis of het kasteel waarvoor hij werd aangelegd. De 18de-eeuwse Engelse landschapsstijl ontwikkelde zich in reactie op die klassieke benadering. De landschapsarchitecten wilden niet meer zozeer parken en tuinen 'opbouwen' door met een schone lei te beginnen, maar ze probeerden hun ontwerp te integreren in het aanwezige landschap. Dit landschap werd weliswaar aangepast, maar met respect en gebruik makend van de natuurlijk aanwezige elementen. Daarbij werd ook vaak gebruik gemaakt van kunstmatige "decors", verwijzend naar natuurlijke landschapselementen: rotspartijen, watervalletjes, rustieke bruggetjes met leuningen in namaakstammetjes Een restauratie van dergelijke decoratie-elementen is aan de gang in het Tournay-Solvaypark, het Woluwepark, het Parmentierpark, het Ter Bronnenpark en het Ten Reukenpark.

Een vleugje geschiedenis: de aanblik van de vallei in de loop der jaren

Grote flossen

De oorspronkelijke natuur

Oorspronkelijk maakte het Woluwedal deel uit van een bos dat nog zijn primitief uitzicht had, zonder sporen van menselijke tussenkomst.

De directe omgeving van de rivier moet drassig geweest zijn, min of meer lijkend op wat nu te zien is in het dal van Vuilbeek, een van de beken in het Zoniënwoud die in de Woluwe vloeien.

De eerste menselijke bewoning

Op diverse plaatsen in het dal werden sporen teruggevonden van prehistorische versterkte nederzettingen die dateren van meer dan 2000 jaar voor onze jaartelling. De eerste bewoners werden aangetrokken door het water, de

vruchtbare bodem, de overvloedige natuurlijke rijkdommen en een reliëf dat dienst deed als natuurlijke verdediging.

Gehuchten en kerkelijke domeinen in de Middeleeuwen

In de Middeleeuwen begonnen de systematische bewoning en de bebouwing van het dal. In 914 kocht de abdijs van St. Martin van Tours de gronden langs de Watermaalbeek om er een kerkelijk en agrarisch domein te stichten. In aansluiting daarop ontstonden de gehuchten Oudergem en Bosvoorde. De stichting van beide Woluwes dateert eveneens van de 11de en de 12de eeuw. In de 11de eeuw begon de ontginning van

uitgestrekte oppervlakten om er landbouw-activiteiten te ontwikkelen. In 1262 werd de dominicaanse priorij Hertoginnendal gesticht en in 1366 volgde het augustijnenklooster Rood Klooster. Tot het einde van de 19de eeuw zou het dal gekenmerkt worden door die ontwikkeling van landelijke en ambachtelijke activiteiten: landbouw, veeteelt, maalderijen, brouwerijen, ...

De stempel van Leopold II

Op het einde van de 19de eeuw werd het leven in de landelijke vallei ingrijpend gewijzigd. Ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling van 1897 in het Jubelpark werden grote infrastructuurwerken ondernomen om Brussel te verbinden met Tervuren, waar koning Leopold II een nieuw paviljoen liet bouwen, thans het Afrikamuseum. De aanleg van de Tervurenlaan, de bouw van de spoorlijn Brussel-Tervuren, het in dienst stellen van de eerste stoomtrams op die lijn en het ontwerp van de Vorstlaan veranderden de omgeving grondig. Leopold II gaf tevens de opdracht tot de aanleg van prestigieuze groene ruimten, zoals het Woluwpark. Direct nadien werden ook nog enkele andere parken aangelegd, zoals het Parmentierpark, allen in dezelfde Engelse landschapstijl.

Grote landgoederen

Deze mooie vallei, net buiten de stad gelegen, viel in de smaak bij prominenten uit de Brusselse adel en bourgeoisie die er kastelen en landhuizen lieten bouwen. Denken we maar aan de families Bisschofsheim, Verhaegen, Solvay, d'Ursel.... Rond de residenties werden uitgestrekte parken aangelegd, waar de natuur, ondanks de toenemende verstedelijking, een belangrijk aandeel bleef behouden. Sommige van deze domeinen zijn nu openbare parken geworden, zoals het Tournay-Solvaypark en het Ter Bronnenpark,...

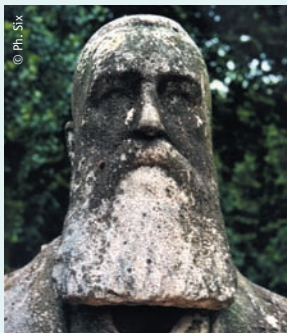

© BNM - F. Renard

Vrijgehouden percelen

Luxekantoren

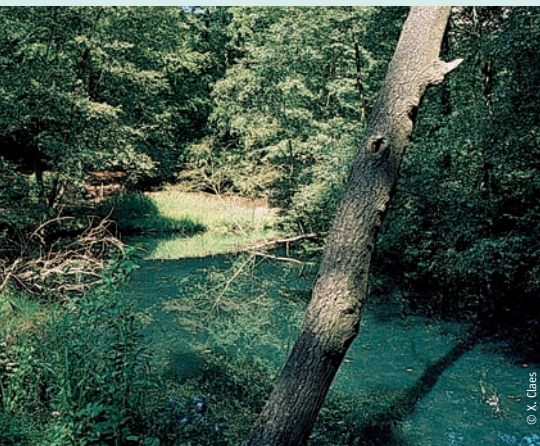
In de voorbije dertig jaar werden langsheen de Vorst- en Woluwelaan talrijke luxekantoren gebouwd. In sommige bouwprojecten werden vrij grote percelen grond vrijgehouden voor groenaanleg, met waterpartijen en vochtige zones, typische kenmerken van de vallei. Het behoud van die 'stukjes natuur' is essentieel, want het draagt bij tot het ecologische netwerk van de stad.

**Standbeeld
van Leopold II
(Koningstuin)**

Natuurbehoud, afwisselende leefmilieus

Overall in de vallei vindt men veelzijdige natuurlijke biotopen : van het Zoniënwoud tot de moerassige hooilanden van Hof ter Musschen, over diverse aangelegde parken. Laten we even kijken naar de kenmerken van die natuur in de stad.

Vuilbeek

Het bos

Historisch gezien vormt het bos het oorspronkelijke kader van het grootste deel van de vallei. Dit milieu kan men thans nog zien rond de bovenloop van de rivier.

De plantengroei

Het Zoniënwoud werd ingrijpend gewijzigd door menselijke tussenkomst. Het grootste deel (80 %) werd eind 18de eeuw onder het Oostenrijkse bewind met beuken beplant. Vóór deze

wijzigingen had het woud wellicht het uitzicht van een gemengd bos.

Deze massale en regelmatige aanplanting van beuken gaf het Zoniënwoud een specifiek uitzicht dat de bijnaam 'kathedraalbos' opleverde. De kruidlaag is er gewoonlijk weinig ontwikkeld. De met zomereiken beplante bosgedeelten vertonen daarentegen een veel rijkere voorjaarsflora. De zandgronden werden vaak beplant met naaldbomen. Het natuurlijke karakter is dan ook het best bewaard in de valleien, zoals deze van de Vuilbeek en van Rood Klooster. Ze maken deel uit van het 'systeem' van de Woluwe en behoren tot de zones van het Zoniënwoud waar de biodiversiteit het grootst is. De rijke, gevarieerde en goed gestructureerde plantengroei vormt een scherp contrast met die van de omringende plateaus waar beuken overheersen en de kruidlaag veel ééntoniger en soms zelfs afwezig is. De bosvalleien van Rood Klooster, Grote Flossen, Vuilbeek, Verdrongen Kinderen en Dry Borren genieten dan ook bescherming als gewestelijk natuurreservaat.

Voor al in de vallei van de Grote Flossen, vlakbij de Rood Kloostervijvers, bevinden zich op de meest drassige gronden nog waardevolle

© BIM - M. Gysels

Reuzenpaardestaart

overblijfselen van elzen- en essenbos met grote zeggesoorten zoals moeraszegge, uitgestrekte vlekken reuzenpaardestaart en goudveil. Op de minder natte gedeelten is essen-eikenbos ontwikkeld, met een kenmerkende flora zoals slanke zegge en slanke sleutelbloem.

In de bronnenrijke Vuilbeekvallei is een zeldzaam kalkmoeras goed ontwikkeld. Pluimzegge is er de meest kenmerkende soort, naast riet, gele lis, vlotgras, watermunt,...

© F. Huidvegi

Vuursalamander

De dierenwereld

Het Zoniënwood in het algemeen is vooral belangrijk voor vleermuizen, reeën en kleine zoogdieren, en heel wat vogels, dag- en nachtroofvogels (sperwer, buizerd, valk, bosuil, ...), zelfs 4 soorten spechten (grote en kleine bonte specht, groene en zwarte specht). In de valleien komt een meer typische fauna voor,

gebonden aan de vijvers: watervogels als de waterhoen, meerkoet en wilde eend, amfibieën als de bruine kikker, de gewone pad, watersalamanders. In de Vuilbeekvallei komt ook de zeer zeldzame vuursalamander voor. Men kan er ook regelmatig de ijsvogel waarnemen. De soort nestelt o.m. in de Rood Kloostervallei.

© F. Huidvegi

Groene specht

De vijvers en vochtige zones in de parken

Overal in het Woluwedal vindt men al dan niet aangelegde vijvers en vochtige zones met een karakteristieke halfnatuurlijke fauna en flora.

© J. Claes

Oevers van de Woluwe

De plantengroei

De natuurlijke vegetatie van vochtige gebieden is over het algemeen goed bewaard gebleven bij de aanleg en ontwikkeling van de parken. De vijveroevers vertonen typische moerasplanten, zoals riet en gele lis, maar ook andere soorten, waarvan de namen minder vertrouwd klinken, komen er voor: dotterbloem, moeraswalstro,

kruipend zenegroen en penningkruid. Op verschillende plaatsen zijn de vijvers bedekt met witte waterlelie en/of gele plomp. Fuut en meerkoet haken hun nest eraan vast. Onder water bieden de stengels van deze forse waterlelies een onderkomen en een legplaats voor heel wat vissen. De kwelzones in de graslanden langs de

vijvers kunnen zeer bloemrijk zijn, met soorten als bosbies, pinksterbloem, echte koekoeksbloem, beekpunge, gewone kattenstaart, wederik, blauw glidkruid en moerasspirea. In de drogere en schrale graslanden bloeien vooral soorten zoals knolboterbloem, margriet, knoopkruid en muizenoor.

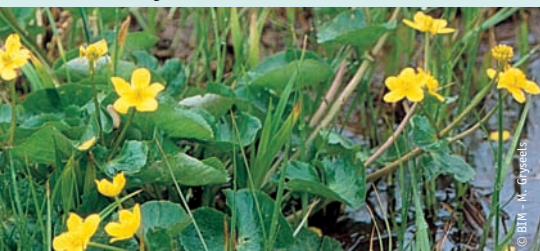
Waternieuwlandsche muizen

Witte waterlelie

Blauwe reiger

Dotterbloem

De dierenwereld

De Woluwevallei wordt vooral gekenmerkt door een grote rijkdom aan vleermuissoorten. De talrijke Woluwevijvers zijn een favoriet jachtterrein voor vleermuizen die nestelen in de oude holle bomen van het nabijge Zoniënwoud. Het Ten Reukenpark is een vermaarde observatiepost: op zwoele zomeravonden kan men er tot 200 water-vleermuizen zien jagen. In België werden 19 soorten vleermuizen geïnventariseerd, 17 soorten zijn waargenomen in Brussel.

Boven de ecologisch beheerde, bloemrijke graslanden fladderen heel wat vlinders, zoals het citroentje en de atalanta ... Men observeert er tevens heel wat insecten, zoals hommels, zweefvliegen en veldsprinkhanen. Waterjuffers en libellen leven in de waterrijke milieus waar ze zich voortplanten.

In het water van de Woluwe en zijn vijvers leven daarnaast ook heel wat vissen, zoals de voorn, de stekelbaars, de rivierbaars, de snoek, de zeelt en de beschermde bittervoorn.

De geduldige en vooral stille waarnemer zal geregeld eekhoorns zien springen in de beboste delen van de parken. Bij valavond zal hij ook vaak vossen zien. Verschillende vossenfamilies vonden een onderkomen in het Woluwepark, waaruit blijkt dat dit dier zich goed aangepast heeft aan onze parken en stadstuinen.

Molen van het Hof ter Musschen

Verder vindt men hier ook veel vogels. Dat zijn onder meer de wilde eend, de waterhoen, de meerkoet, de fuut, de blauwe reiger, de aalscholver, de ijsvogel, de grote gele kwikstaart ... maar jammer genoeg ook steeds meer uitheemse soorten die overlast veroorzaken, zoals de Egyptische nijlgans en de magelaengans.

De landelijk getinte zone

Net voor het verlaten van het Brusselse Gewest, stroomt de Woluwe door enkele braaklanden die zich hebben ontwikkeld tot halfnatuurlijke, beboste ruigtevegetaties. Ter hoogte van Hof ter Musschen komt de rivier uit bij een echt landelijk relict : een boerderij met molen en weilanden. Tijdens de 18de eeuw situeerden zich hier vijvers, die later werden gedempt en omgevormd tot hooiland.

De plantengroei

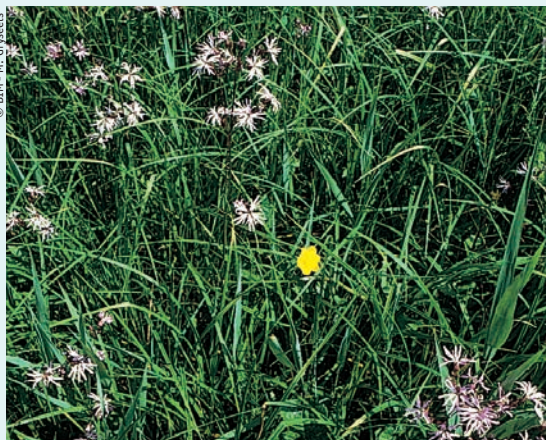
Het is onmogelijk om hier een gedetailleerde opsomming te geven van de zowat 150 plantensoorten die men aantreft bij Hof ter Musschen. De meeste zijn typisch voor vochtige, drassige hooilanden, maar ook voor drogere weilanden. Scherpe boterbloem, veldzuring, pinksterbloem en grasmuur zijn aanwezig in de minst vochtige delen. In de vochtige graslanden vindt men dezelfde soorten als deze reeds vermeld voor de vochtige zones van de parken. In juni bieden de rietlanden en door de echte

koekoeksbloem roos getinte hooilanden een onvergetelijk plaatje: zoveel pracht lijkt onwerkelijk in de onmiddellijke nabijheid van de stad. Maar dit landelijk landschap bezit tevens fraaie overblijfselen van kleine landschapselementen, zoals rijen knotwilgen en hoogstamboomgaarden, heggen en beboste taluds rond de voormalige hoeve. Niet alleen heeft deze plek haar landelijke charme in een verstedelijkte omgeving weten te bewaren, maar ze wordt ook beheerd met het oog op het behoud en de ontwikkeling van die rurale overblijfselen in een vochtige vallei.

De dierenwereld

Ongeveer vijftientig vogelsoorten werden geïnventariseerd in en rond Hof ter Musschen. Zo broedt de torenvalk er in de hoge bomen, hoort men er de tjiftjaf, de tuinfluit, de kleine zwartkop, de grasmus, de heggenmus en nestelen de groene specht en grote bonte specht er in de holle bomen. Dichter bij de rivier kan men de grote gele kwikstaart en de witte kwikstaart observeren, in de zomer de bosrietzanger, in de winter de watersnip. Met wat geduld én een dosis geluk ziet men ook een ijsvogel.

© BIM - M. Gryseels

Gedifferentieerd beheer verrijkt de biodiversiteit

De Woluwevallei beschermen: een bewuste actie van de overheid

Het behoud van een natuurlijke omgeving in de stad is een eeuwige strijd. Het B.I.M. zet zijn werk langs de Woluwe voort. Nog meer delen van de rivier zouden aan de oppervlakte moeten worden gebracht, nog andere voetgangersverbindingen zouden moeten worden aangelegd, ...

Het onderhoud en beheer van de parken en de natuurgebieden moet daarbij voortdurend worden aangepast; wetenschappelijke waakzaamheid en opvolging blijven een permanent gegeven. Dit met het oog op een optimaal evenwicht tussen eerbied voor de natuur en menselijke aanwezigheid

We hebben het hier kunnen lezen: de Woluwevallei is een landschap dat ondanks de stedelijke druk op een bijna wonderbaarlijke wijze behouden is gebleven, maar hoe dan ook nog steeds bedreigd wordt. Verdroging van de vochtige zones door onvoldoende waterbevoorrading, onderbrekingen in de natuurlijke corridors door wegen en straten, verkaveling van de laatste halfnatuurlijke ruigten, aantasting door luchtverontreiniging: de lijst van bedreigingen die dit mooie landschap en zijn diversiteit in gevaar kunnen brengen is lang. Om die het hoofd te bieden, hebben het Brussels Instituut voor Milieubeheer en het Gewest talrijke acties ondernomen. Hier volgen er een paar.

Het statuut van de verschillende gebieden

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft aangepaste statuten toegekend om de gebieden met hun typische biotopen, flora en fauna te beschermen.

Het statuut van “groene ruimte”

Dit zijn gebieden die vanuit stedenbouwkundig opzicht beschermd worden (men kan er geen andere bestemmingen aan toekennen en men mag

er bijvoorbeeld niet bouwen) door het Gewestelijk Bodembestemmingsplan. Alle openbare parken en halfnatuurlijke gebieden in het Woluwedal worden beschermd door dit statuut.

Het statuut van natuurreserveaat en bosreserveaat

Dit statuut voorziet in een strikte bescherming voor het natuurbehoud en actieve maatregelen om de biodiversiteit van die zones te beschermen en te ontwikkelen. Meerdere gebieden van de Woluwevallei genieten dit statuut: de valleien van Rood Klooster, Verdrongen Kinderen, Vuilbeek, Dry Borren, Pinnebeek en hun aangrenzende boszones in het Zoniënwood, alsook het rietveld van het Ter Bronnenpark.

De zones ‘Natura 2000’

In het kader van de Europese Richtlijn tot het behoud van de natuurlijke habitats en de wilde fauna en flora (‘Habitat’richtlijn 92/43/EU), heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest drie Speciale BeschermingsZones voorgesteld. De richtlijn wil een coherent Europees ecologisch netwerk oprichten

Het 'Life Nature'-project en de bescherming van vleermuizen

Vleermuizen zijn bijzonder kwetsbare diersoorten; sinds enkele tientallen jaren zijn hun populaties aanzienlijk gedaald. Oorzaken daarvan zijn o.a. de vernieling van de voedselgebieden, het gebruik van pesticiden, de vernietiging van verblijfplaatsen (zolders en daken), de verwijdering van holle bomen, ...

Nochtans zijn het zeer nuttige dieren, vooral wegens het grote aantal insecten dat ze verorberen. Vleermuizen zijn dan ook bij wet beschermd: men mag er niet op jagen, men mag ze niet vangen en men mag geen schade toebrengen aan hun woongebied. Sinds eind 1998 is de bescherming van vleermuizen en de aanpassing van hun woon-, leef- en fourageergebieden de hoofddoelstelling van een LIFE-natuurproject m.b.t. de Speciale Beschermingszones, gesteund en grotendeels gefinancierd door de Europese Unie.

© BIM - F. Renard

('Natura 2000' genoemd), met als doel het herstel en de vestiging van soorten of habitats van communautair belang te verzekeren of te stimuleren. Het Zoniënwoud en zijn grensgebieden (vb. Tournay-Solvaypark met Molenvijver, Bergoje, ...: ongeveer 1783 ha), en de aangrenzende Woluwevallei (met Hertoginnendal, Mellaertsvijvers, Woluwepark, Ter Bronnenpark en Maloupark: ongeveer 124 ha) vormen de belangrijkste zone. Vooral de grote soortenrijkdom aan vleermuizen heeft ertoe geleid dat die gebieden aangeduid werden voor het netwerk 'Natura 2000'.

Het groene en blauwe netwerk

Het groene en blauwe netwerk is een ambitieus project van het Gewest. De voornaamste doelstellingen? Tegemoetkomen aan het tekort aan groene ruimten in bepaalde stedelijke gebieden, onderling verbinden van de groene ruimten, bescherming en ontwikkeling van de biodiversiteit, herwaardering

De 178 meter lange voetgangersbrug, die 125 ton weegt, werd ontworpen door Pierre Blondel en Laurent Ney.

van het open water, de vijvers en de vochtige gebieden ... Uiteraard is dit een manier om het levenskader van de bewoners te verbeteren, door het aanbieden van meer groene ruimten en door ze onderling zo evenwichtig mogelijk te verbinden, in het bijzonder met oog op zachte mobiliteit (voetgangers en fietsers). Maar daarnaast heeft dit project ook een ecologisch hoofdstuk: door een gedifferentieerd beheer en door de ontwikkeling van multifunctionele corridors kunnen flora en fauna zich verspreiden tussen de groene ruimten onderling. Dit netwerkproject krijgt bijzondere mogelijkheden in de Woluwevallei.

De rivier opnieuw bovengronds brengen

Onder druk van de stadsontwikkeling werd de Woluwe in het verleden op verschillende plaatsen overwelfd. In het raam van het blauwe netwerk, de herwaardering van het open water in de stad en het herstel van de landschappelijke en ecologische continuïteit, werd de rivier over een afstand van 500 meter opnieuw opengelegd tussen het Ter Bronnenpark en het Maloupark. Eromheen werd een groene ruimte aangelegd die het valleilandschap zo goed mogelijk respecteert en tevens in een zo groot mogelijke biodiversiteit wil voorzien. Een wandelpad voor voetgangers en fietsers loopt naast deze opnieuw opgelegde Woluwe en verzekert een aangename verbinding tussen de parken.

© BIM - Ph. Soetens

Wandelweg langs de oude spoorlijn Brussel-Tervuren

De wandelweg langs de voormalige spoorlijn

Een aangename manier om het Woluwedal te ontdekken is de wandelweg langs de oude spoorlijn die Brussel verbond met Tervuren. Hij volgt de Woluwe over een afstand van 3 km en biedt een uitzicht op diverse parken die aan bod komen in deze brochure. Hij begint in Oudergem, vlakbij het Reigersbospark. Dankzij vijf voetgangersbruggen (waarvan de meest recente en de meest spectaculaire over de Tervurenlaan ligt) kan men de wandeling doen zonder hinder te ondervinden van het autoverkeer. Naast zijn rol voor de zachte weggebruiker en zijn recreatieve functie voor voetgangers en fietsers, vormt deze wandelweg een onmisbare ecologische corridor, waardoor soorten zich kunnen verplaatsen tussen de parken en de halfnatuurlijke gebieden.

Het ecologische beheer van de groene ruimten.

In een stedelijk milieu spelen de groene ruimten een meervoudige rol. Als vrije ruimten binnen het stedelijk weefsel nodigen ze uit tot ontspanning, spel en wandelingen. Door hun opbouw of hun geschiedenis zijn sommige gebieden soms echte

Wandelweg langs de Woluwe

© BIM - F. Renard

culturele getuigenissen. Omdat ze een onderdeel zijn van het stedelijke gebied zijn het ook doorgangszones. Als - min of meer - natuurlijke gebieden vervullen ze tot slot ook een belangrijke en ecologische functie. Al deze functies sluiten elkaar niet uit maar vullen elkaar aan. In die gebieden die er zich toe lenen maakt een gedifferentieerd beheer het mogelijk om op een meer evenwichtige manier te beantwoorden aan die uiteenlopende functies.

Door hun 'natuurlijke' Engelse landschapsstijl zijn de parken in de Woluwevallei bij uitstek geschikt voor de toepassing van een gedifferentieerd beheer dat voorrang verleent aan een meer natuurlijke ontwikkeling van bepaalde delen, waar wilde planten zich spontaan kunnen ontwikkelen, en met een aangepast, ecologisch beheer: minder intensief, minder interveniërend, zonder pesticiden.

Daarom worden in het Bergojepark en het Woluwepark, rond de Mellaerts-vijvers, in het Parmentierpark, het Ten Reukenpark en het Senypark de graslanden slechts een à twee keer per jaar gemaaid. Daardoor geeft men een kans aan de natuurlijke ontwikkeling van een

© BIM - M. Gryseels

Orchidee in een moeraszone

flora die er anders niet kan gedijen. Wanneer soorten worden aangeplant dan kiest men voor inheemse soorten. Deze natuurlijke vegetatie trekt dan weer allerhande insectensoorten aan, die op hun beurt dan weer meer vogels en vleermuizen lokken ... En zo neemt de biodiversiteit toe ...